

การใช้สื่อของผู้อพยพย้ายถิ่นกับแนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดน*

Migrants' Uses of Media and the Concept of Transnationalism

มานิช ชุ่มเมืองปัก**

Manoch Chummuangpak***

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอการใช้แนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดน (Transnationalism) ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพย้ายถิ่นกับการสื่อสาร ในส่วนแรกเป็นการทบทวนแนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดน ซึ่งมีบทบาทในแวดวงการอพยพย้ายถิ่นศึกษา (migration studies) นับแต่ทศวรรษ 1990 โดยข้อเสนอสำคัญของแนวคิดนี้คือ ผู้อพยพส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินชีวิตอยู่เพียงแคในดินแดนที่ตนเองอาศัยอยู่ในปัจจุบัน แต่พวกเขายืนอยู่ในโลกทั้ง 2 ใบ (a foot in both worlds) เนื่องจากพวกเขาคงความใกล้ชิดและสายสัมพันธ์กับประเทศบ้านเกิดและผู้คนที่พักอาศัยจากมา แนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดนนี้มีความเกี่ยวข้องกับการสื่อสารอย่างแยกไม่ขาด โดยเฉพาะในยุคที่เทคโนโลยีการสื่อสารและความหลากหลายของรูปแบบการสื่อสารเอื้อให้ผู้อพยพสามารถติดต่อข้ามพรมแดนได้สะดวกและรวดเร็ว

81

*วันที่รับบทความ 10 ตุลาคม 2562 ; วันที่แก้ไขบทความ 16 พฤศจิกายน 2562 ; วันที่ตอบรับบทความ 23 พฤศจิกายน 2562

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาขาวิทยาศาสตร์ และผู้อำนวยการหลักสูตรนิเทศศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ชื่องานการติดต่อ : 110/1-4 ถนนประชาชื่น เขตหลักสี่ กรุงเทพมหานคร 10210 หรือ 0 2954 7300 ต่อ 579

***Assistant Professor of Communication Arts and Director of Master of Communication Arts Program, Dhurakij Pundit University, Bangkok, Thailand Telephone: 0 2954 7300 ext. 579

ยิ่งขึ้น ในส่วนที่สองของบทความ นำเสนอตัวอย่างงานวิชาการที่ศึกษาการใช้สื่อของกลุ่มผู้อพยพในหลายประเทศซึ่งมีบริบทที่ต่างกัน เพื่อชี้ให้เห็นถึงความน่าสนใจในการนำแนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดนมาเป็นกรอบในการศึกษาปรากฏการณ์เกี่ยวกับผู้อพยพในประเทศไทย ซึ่งจะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ด้านนิเทศศาสตร์ และช่วยทำความเข้าใจสังคมที่ผู้คนจำนวนมากไม่ได้ผูกตัวเองอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพหรือรัฐชาติแห่งเดียวอีกต่อไป

คำสำคัญ: สนามสังคมข้ามพรมแดน / การย้ายถิ่น / สื่อข้ามพรมแดน

Abstract

This article presents the use of the concept “transnationalism” for studying the relationship between international migrants and communication. First, it briefly reviews transnationalism as a concept that has been employed in migration studies since the 1990s. The concept’s key proposal is that most migrants do not live their lives only in the societies where they now reside. In fact, they have “a foot in both worlds” meaning that their connections with the home country and people left behind are maintained. Transnationalism is closely related to communication, especially in the digital age that new technologies and various media platforms allow most migrants to conveniently take part in cross-border communication. This article also presents several examples of the studies examining the way migrants in different countries use media. It suggests transnationalism can be an intriguing conceptual framework for exploring migration phenomena in Thailand, which would shed light on the field of media and communication studies and provide insights into any societies where many people may not affiliate themselves with only one geographic location or one nation-state anymore.

Keywords: Transnationalism / Migration / Transnational Media

บทนำ

การอพยพย้ายถิ่นฐานของมนุษย์ โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายข้ามประเทศหรือรัฐสมัยใหม่ (modern state) ไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่แต่อย่างใด อาจกล่าวได้ว่าการขีดเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศกับการโยกย้ายของผู้คนข้ามเส้นเขตแดนนั้นถือเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมาตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การอพยพย้ายถิ่นเกิดจากหลายปัจจัย อาทิ ปัจจัยด้านการเมือง ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม หรือปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งอาจเป็นการผสมรวมกันของปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้น ทั้งนี้ การที่ผู้ย้ายถิ่นตัดสินใจทิ้งประเทศบ้านเกิดของตนไปตั้งรกรากในประเทศอื่นทั้งเป็นการชั่วคราวหรือถาวรนั้นมักเกิดจากความหวังในชีวิตที่ดีขึ้น เช่น ความปลอดภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจ อย่างในกรณีของผู้ลี้ภัยจากสงครามหรือภัยพิบัติ รวมถึงผู้ลี้ภัยทางการเมือง และความคาดหวังผลตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ อย่างในกรณีของแรงงานข้ามชาติ เป็นต้น

จากสถิติขององค์การระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐาน (International Organization for Migration) แสดงให้เห็นว่า การย้ายถิ่นฐานของผู้คนทั่วโลกนั้นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา จากข้อมูลสำรวจล่าสุดในปี 2015 พบว่า มีผู้ที่อาศัยอยู่ในถิ่นที่ไม่ใช่ประเทศบ้านเกิดของตนเองกว่า 243 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 3.3 จากจำนวนประชากรโลกทั้งหมด สำหรับประเทศที่มีผู้อพยพออกมากที่สุด 5 อันดับแรก ได้แก่ อินเดีย เม็กซิโก รัสเซีย จีน และบังกลาเทศ ส่วนประเทศที่มีจำนวนผู้อพยพเข้ามากที่สุด 5 อันดับแรก ได้แก่ สหรัฐอเมริกา เยอรมนี รัสเซีย ซาอุดีอาระเบีย และสหราชอาณาจักร (“World Migration Report,”

2018) การอพยพย้ายถิ่นฐานเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลต่อสังคมในวงกว้าง เนื่องจากเกี่ยวข้องกับทั้งตัวผู้ย้ายถิ่น (migrants) สังคมในประเทศต้นทาง (home countries) และสังคมในประเทศปลายทาง (host countries)

อุษามาศ เสียมภักดี (2562) อธิบายการย้ายถิ่นข้ามพรมแดนในยุคโลกาภิวัตน์ว่า มีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) การพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัยของการคมนาคมและการสื่อสาร ทำให้ผู้คนสามารถเดินทางได้กว้างขวางและรวดเร็วมากขึ้น นอกจากนั้น ผู้คนยังสามารถหาข้อมูลหรือความรู้ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการเดินทางย้ายถิ่นฐานได้สะดวกขึ้น (2) บทบาทการสนับสนุนการย้ายถิ่นของเครือข่ายทางสังคมที่พัฒนาขึ้นจากผู้อพยพรุ่นก่อนๆ ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกในการย้ายถิ่นฐานของเครือข่าย เพื่อน หรือกลุ่มคนจากประเทศเดียวกัน โดยเฉพาะการอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ที่พักอาศัย และการจ้างงาน และ (3) การรองรับสิทธิการย้ายถิ่นผ่านสถาบันและกฎหมายระหว่างประเทศที่ตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน ทั้งกรณีการย้ายถิ่นโดยสมัครใจ (voluntary migration) หรือการย้ายถิ่นโดยไม่สมัครใจ (forced migration) อันเกิดจากสถานการณ์การเมือง สงคราม หรือความรุนแรง

การย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดนรัฐนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่ทำลายระบบระเบียบของสังคม มีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน และก่อให้เกิดคำถามที่น่าสนใจในหลายประเด็น โดยเฉพาะบทบาทของสื่อและการสื่อสารซึ่งบทความนี้มุ่งให้ความสนใจ ทั้งนี้ ในยุคปัจจุบัน ภูมิทัศน์การสื่อสารได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก สิ่งให้เห็นอย่างชัดเจนคือ การขยายตัวของเทคโนโลยีดิจิทัล อินเทอร์เน็ต และสื่อออนไลน์ ส่งผลให้สื่อเป็นเครื่องมือที่ทุกคนสามารถใช้

เพื่อติดต่อสื่อสารในชีวิตประจำวัน และเส้นแบ่งระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารค่อยๆ เลื่อนกลางลง ที่สำคัญคือ ข้อจำกัดหลายประการของการสื่อสารในแง่พื้นที่และเวลาได้ลดน้อยลงอย่างชัดเจนในยุคปัจจุบัน

แนวคิดการศึกษาสื่อและการสื่อสารในบริบทของผู้อพยพข้ามพรมแดน

ในแวดวงวิชาการ ความสัมพันธ์ระหว่างสื่อและการสื่อสารกับผู้อพยพข้ามพรมแดนนั้นได้รับความสนใจมาตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศที่มีการอพยพของผู้คนเข้ามาเป็นจำนวนมาก ดังเช่นในช่วง ค.ศ.1820-1980 ที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมและสงครามโลกทั้งสองครั้ง ทำให้มีผู้อพยพจากยุโรปหลายล้านคนเดินทางข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกมาตั้งถิ่นฐานในสหรัฐอเมริกา นอกจากนั้นสหรัฐอเมริกายังถือเป็นประเทศที่เปิดรับผู้ลี้ภัยให้มาตั้งรกรากใหม่ (refugee resettlement) เป็นจำนวนมากที่สุดในโลก (Chummuangpak, 2015) ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่จะมีนักวิชาการอเมริกันที่สนใจศึกษาและทำความเข้าใจการดำรงชีวิตของผู้อพยพเหล่านี้ สำหรับการศึกษเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสื่อกับผู้อพยพในยุคแรกก็เช่น The Immigrant Press and Its Control โดย Ezra Park ในปี 1922

การศึกษาเรื่องสื่อกับผู้อพยพในยุคแรกนั้นมักสนใจในประเด็นการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (assimilation) และการปรับตัวเข้าสู่สังคมใหม่ (integration) ของกลุ่มผู้อพยพ ซึ่งสะท้อนถึงความสนใจของการศึกษเกี่ยวกับผู้อพยพกระแสหลักที่ให้ความสำคัญแค่นิยามชีวิตผู้อพยพภายในสังคมแห่งใหม่หรือประเทศปลายทาง ในแง่บทบาทสื่อ จึงมักมีการศึกษา

เพื่อหาคำตอบว่า สื่อถูกใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการหล่อหลอมสมาชิกใหม่เข้าสู่สังคมและวัฒนธรรมของประเทศปลายทางอย่างไร หรือตัวผู้อพยพเองใช้สื่อเพื่อเป็นเครื่องมือในการปรับตัวเข้าสู่สังคมใหม่อย่างไร (Johnson, 2010; Viswanath & Arora, 2000)

ช่วงต้นทศวรรษ 1990 มีจุดเปลี่ยนสำคัญในแวดวงการศึกษาเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่น (migration studies) ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น ‘transnational turn’ หรือการก้าวเข้ามาของแนวคิดการศึกษาชีวิตผู้อพยพที่ไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์หรือมีตัวตนอยู่เพียงแคในในประเทศปลายทางหรือสังคมที่ตนเองตั้งรกรากในปัจจุบัน หากแต่ยังคงรักษาสายสัมพันธ์ในทางใดทางหนึ่งกับประเทศบ้านเกิดหรือสังคมเดิมของตนเองด้วย ดังที่ Glick-Schiller, Basch และ Szanton-Blanc (1992) กลุ่มนักวิชาการผู้บุกเบิกแนวคิด transnationalism อธิบายว่า ชุมชนข้ามพรมแดน (transnational community) เกิดจากการที่ผู้อพยพไม่ได้ตัดขาดจากสังคมเดิมของตนเอง ยังคงมีการติดตาม ติดต่อกันไปจนถึงเข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศบ้านเกิดของตนเองอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้นในทศวรรษ 1990 หากแต่ถูกมองข้ามและไม่ได้รับความสนใจมากนักจากแวดวงวิชาการก่อนหน้านี้ โดยนักวิชาการบางส่วนได้กล่าวถึงแนวคิดนี้ไว้ว่า เป็นการศึกษาสิ่งที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์จากข้างล่าง” (globalization from below) เนื่องจากสนใจวิเคราะห์เครือข่ายหรือกิจกรรมการเชื่อมต่อข้ามแดนที่เกิดจากคนตัวเล็กๆ หรือกลุ่มคนที่ไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองมากนัก ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือกลุ่มผู้อพยพนั่นเอง

ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้นักวิชาการเริ่มหันมาสนใจการใช้ชีวิตและสายสัมพันธ์ข้ามพรมแดนของผู้อพยพก็คือการพัฒนาของการ

คมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสารในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งส่งผลให้ผู้อพยพสามารถรักษาและรื้อฟื้นสายสัมพันธ์ข้ามพรมแดนกับสังคมบ้านเกิดของตนได้เข้มข้นมากยิ่งขึ้น และกลายเป็นปรากฏการณ์สังคมที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน โดย Shaker (2017) ชี้ว่า การสื่อสารและการคมนาคมที่พัฒนา รุดหน้าไปเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้คนสามารถใช้ชีวิตและมีความผูกพันใกล้ชิดกับสถานที่ได้มากกว่า 1 แห่ง

สำหรับ Faist, Fauser และ Reisenauer (2013, p.1) ได้ให้คำอธิบายว่า การอพยพย้ายถิ่นนั้นไม่ใช่กระบวนการที่จบภายในครั้งเดียว แต่อาจประกอบด้วย การเคลื่อนย้ายซ้ำ ๆ หลายครั้ง การอพยพย้ายถิ่นมักก่อให้เกิดความสัมพันธ์และปฏิบัติการข้ามแดนในหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านเกิด การส่งของหรือเงินข้ามประเทศ รวมทั้งการติดต่อสื่อสารข้ามแดน และการเปิดรับหรือบริโภคสื่อและเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเทศบ้านเกิดของตนเอง และในภูมิทัศน์สื่อใหม่ (new media landscape) การใช้สื่อเพื่อติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน ก็สามารถทำได้รวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น

มีนักวิชาการในหลากหลายสาขาให้ความสนใจนำแนวคิด Transnationalism หรือสนามสังคมข้ามพรมแดนมาใช้เพื่อทำความเข้าใจผู้อพยพย้ายถิ่นในมิติต่าง ๆ ซึ่งก็รวมถึงการศึกษาบทบาทของสื่อและการสื่อสาร โดยเฉพาะเมื่อมีการเติบโตและแพร่หลายของเทคโนโลยีการสื่อสาร อินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมออนไลน์ จึงเกิดความสนใจเพิ่มมากขึ้นในการศึกษาการใช้สื่อของผู้อพยพเพื่อสร้างและรักษาสายสัมพันธ์ข้ามแดน หรือการใช้สื่อเพื่อสื่อสารระหว่างสมาชิกของชุมชนที่ไม่ยึดโยงอยู่กับพื้นที่ทางกายภาพ วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ของชาติเพียงหนึ่งเดียว

สิ่งที่ต้องกล่าวถึงคู่กับการเกิดขึ้นของแนวคิด Transnationalism ก็คือการกลับมาได้รับความสนใจอีกครั้งของแนวคิด Diaspora หรือ คนพลัดถิ่น ในช่วงทศวรรษ 1980-1990 โดยจากเดิม แนวคิดคนพลัดถิ่นถูกใช้ในการศึกษาอย่างเฉพาะเจาะจงถึงผู้อพยพบางกลุ่มเท่านั้น ได้แก่ผู้อพยพที่กระจัดกระจายพลัดพรากจากบ้านเกิดของตนโดยไม่สมัครใจและต้องผ่านประสบการณ์อันเจ็บปวดจากการอพยพนั้น เช่น ชาวยิว ชาวแอฟริกัน และชาวปาเลสไตน์ แต่นับจากทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา เริ่มมีนักวิชาการที่หยิบเอาแนวคิด Diaspora มาใช้ศึกษาชุมชนผู้อพยพกลุ่มอื่นๆ ที่ยังคงมีสำนึกในการยึดโยงตัวเองอยู่กับ “บ้านเกิด” (homeland) ทั้งในเชิงกายภาพหรือเชิงวัฒนธรรม นั่นคือ ผู้อพยพเหล่านั้นยังคงรักษาและถ่ายทอดอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมของตนเองภายในกลุ่มผ่านกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งมีความผูกพันและการติดต่อสร้างเครือข่ายกับกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์เดียวกันที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วโลก

Vertovec และ Cohen (1999) กล่าวถึงปรากฏการณ์คนพลัดถิ่นว่าตั้งอยู่บนความสัมพันธ์สามเส้าระหว่าง (1) ตัวผู้อพยพ (2) บ้านเกิดของพวกเขา (ทั้งสถานที่ที่เป็นจริงหรือในจินตนาการ) และ (3) ถิ่นที่อยู่ปัจจุบัน ทั้งนี้ Georgiou (2006, p.3) ได้ชี้ว่า แนวคิด Diaspora ช่วยเปิดพื้นที่ในการศึกษาและทำความเข้าใจชุมชนผู้อพยพในแง่ของการมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและความรักที่ดีที่มากกว่าหนึ่งและอยู่เหนือไปจากขอบเขตพรมแดนรัฐ (people's multiple sense of belonging and loyalties beyond national boundaries) ดังนั้น แนวคิด Diaspora และ Transnationalism จึงมักปรากฏคู่กันในการศึกษาเกี่ยวกับผู้อพยพ โดยเฉพาะเมื่อมีประเด็นการติดต่อสื่อสารหรือสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนเข้ามาเกี่ยวข้อง

ในแวดวงสื่อศึกษาในปัจจุบัน มีคำศัพท์หลายคำที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสื่อที่ใช้หรือผลิตโดยและเพื่อกลุ่มผู้อพยพ ไม่ว่าจะเป็นคำกลางๆ อย่าง migrant media หรือ immigrant media รวมถึงคำที่สะท้อนถึงแนวคิด Transnationalism และแนวคิด Diaspora อย่างเจาะจง ได้แก่ transnational media และ diasporic media โดยจะใช้คำใดนั้นขึ้นอยู่กับจุดเน้นของการศึกษาหรือแนวคิดที่ใช้เป็นกรอบในการมองความสัมพันธ์ระหว่างสื่อและกลุ่มผู้อพยพ

ในส่วนต่อไปของบทความ ผู้เขียนจะทบทวนงานศึกษาบางชิ้นที่นำเสนอให้เห็นการใช้สื่อเพื่อสร้างเครือข่ายหรือรักษาสายสัมพันธ์ของกลุ่มผู้อพยพข้ามแดน ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น ชุมชนข้ามพรมแดน (transnational community) หรือชุมชนคนพลัดถิ่น (diasporic community) งานศึกษาเหล่านี้จะเป็นตัวอย่างให้เห็นประเด็นในการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นในมิติของการสื่อสารในบริบทต่างๆ รวมถึงผลของการศึกษาดังกล่าวจะช่วยให้เห็นบทบาทของสื่อและการสื่อสารที่มีต่อชีวิตของคนข้ามแดน โดยเฉพาะในยุคที่การติดต่อสื่อสารสามารถไหลผ่านข้ามพรมแดนอย่างรวดเร็วและก้าวข้ามข้อจำกัดหลายประการที่เคยมีในอดีต

ชุมชนข้ามพรมแดน การใช้สื่อ และบทบาทของการสื่อสาร

แนวคิด Transnationalism นับเป็นแนวคิดที่มีประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านสื่อ เนื่องจากจะช่วยให้เข้าใจถึงบทบาทของสื่อและการสื่อสารในยุคโลกาภิวัตน์ซึ่งก้าวข้ามข้อจำกัดที่เกิดจากพรมแดนของชาติ รวมทั้งปรากฏการณ์ที่คนตัวเล็กๆ ซึ่งไม่ได้มีอำนาจหรือต้นทุนทางสังคมมากนักสามารถสร้างเครือข่ายการสื่อสารแบบข้ามชาติได้ นอกจากนั้น การศึกษาการสื่อสารของกลุ่มผู้อพยพก็ยังมักเกี่ยวโยงหรือทำให้เกิดคำถามในประเด็น

ที่หลากหลาย ตั้งแต่ความเป็นสถาบันครอบครัว เพศและความเหลื่อมล้ำ ไปจนถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งจะช่วยเติมเต็มความรู้เกี่ยวกับสังคมซึ่งในปัจจุบันมีความเคลื่อนไหวของผู้คนมากขึ้นเรื่อยๆ ดังตัวอย่างงานศึกษาที่จะกล่าวถึงในส่วนนี้

ครัวเรือนข้ามพรมแดนของผู้อพยพชาวโรมาเนียกับการรักษาสายสัมพันธ์ด้วยโทรศัพท์ทางไกล

บทความเรื่อง Phones, Small Talk and Disputes. Transnational Communications and Community Cohesion among Roma Migrants in the Outskirts of Paris โดย Norah Benarrosh-Orsoni (2016) ศึกษาการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของผู้อพยพชาวโรมาเนียในประเทศฝรั่งเศส โดยใช้การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา ได้แก่ การลงไปฝังตัวในชุมชนชาวโรมาเนียทั้งในฝรั่งเศสและในประเทศบ้านเกิดของพวกเขาเพื่อดูถึงรูปแบบของการสื่อสารข้ามประเทศที่เกิดขึ้น ชาวโรมาเนียในการศึกษาในส่วนใหญ่นิยมมาตั้งถิ่นฐานหรือทำงานในฝรั่งเศสโดยที่ครอบครัวและพ่อแม่ของพวกเขา ยังคงอยู่ในประเทศบ้านเกิด นอกจากนั้น หลายครอบครัวก็ยังมีการกระจายของสมาชิกครอบครัวซึ่งอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานในประเทศอื่นๆ ทั่วยุโรป อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้ครอบครัวเหล่านี้ยังมีความใกล้ชิดและไม่ขาดการติดต่อกันก็คือการสื่อสารข้ามแดน โดยเฉพาะการใช้โทรศัพท์ทางไกล ซึ่งเป็นวิธีการที่ได้รับความนิยมในกลุ่มผู้อพยพชาวโรมาเนีย โดยเฉพาะการติดต่อของผู้อพยพที่เป็นลูกหลานกับพ่อแม่ของตนซึ่งไม่มีความเชี่ยวชาญหรือยังเข้าไม่ถึงการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารอื่นๆ

ความต้องการในการใช้โทรศัพท์ข้ามประเทศของกลุ่มผู้อพยพทำให้ธุรกิจเครือข่ายโทรศัพท์ในฝรั่งเศสหลายแห่งหันมาทำการตลาดเจาะ

กลุ่มผู้บริโภคกลุ่มนี้มากขึ้น โดยการเสนอบริการที่สอดคล้องกับรูปแบบการสื่อสารของผู้อพยพซึ่งมีความต้องการเฉพาะ และเป็นเรื่องปกติที่ผู้อพยพชาวโรมาเนียหลายคนจะเป็นลูกค้าของผู้ให้บริการมากกว่า 1 บริษัท โดยพวกเขา มักจะมีซิมการ์ดหลายอัน และมีการสลับซิมการ์ดไปมาเพื่อใช้สื่อสารในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน เช่น ติดต่อธุระประจำวัน โทรคุยกับพ่อแม่ที่โรมาเนีย หรือโทรหาญาติมิตรและคนรู้จักที่ประเทศอื่นๆ เป็นต้น โดยในช่วงหลายปีที่ผ่านมา การแข่งขันในธุรกิจโทรคมนาคม เทคโนโลยีที่ทันสมัยขึ้น และการแพร่หลายและราคาที่ถูกลงของอุปกรณ์สื่อสาร ทำให้การติดต่อข้ามพรมแดนมีความสะดวกมากขึ้น

การศึกษาชิ้นนี้ให้รายละเอียดที่แสดงให้เห็นว่าความสามารถในการติดต่อกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างผู้อพยพที่ฝรั่งเศสและครอบครัวของพวกเขาที่โรมาเนียเป็นสิ่งที่ช่วยคงความสัมพันธ์และความใกล้ชิดในฐานะครอบครัวเอาไว้ ทั้งนี้ การติดต่อสื่อสารอาจเป็นไปในหลายรูปแบบ เช่น แบบแรกเป็นการใช้ติดต่อสื่อสารในลักษณะเป็นกิจวัตรประจำวัน เช่น การโทรกลับไปยังโรมาเนียในเวลาเดิมทุกๆ วัน ซึ่งการพูดคุยผ่านโทรศัพท์มักเป็นการพูดคุยกับคนทั้งครอบครัวและใช้เวลานาน โดยไม่มีประเด็นหรือจุดประสงค์สำคัญ เป็นเพียงการบอกเล่าหรือถามไถ่เรื่องราวทั่วไป แบบที่สองคือการติดต่อสื่อสารเมื่อเกิดประเด็นความขัดแย้งหรือความไม่ลงรอยในครอบครัว ซึ่งจำเป็นต้องมีการปรึกษาหารือหรือถามความเห็นจากสมาชิกในครอบครัวที่อยู่กระจัดกระจายในหลายประเทศ และแบบสุดท้าย การสื่อสารที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือเพื่อเตือนถึงภาระหน้าที่ต่อครอบครัวซึ่งผู้อพยพพึงมี (reminding migrants of their duties) นั่นคือการสนทนาที่เกี่ยวข้องกับความยากลำบากของสมาชิกครอบครัวที่อยู่ในโรมาเนีย และความคาดหวังที่

ว่าผู้อพยพในฝรั่งเศสจะไม่ตัดขาดจากพวกเขา และยังคงให้ความช่วยเหลือพวกเขา ทั้งในแง่การเงิน หรือความช่วยเหลือในรูปแบบอื่นๆ

โดยสรุป การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารมีบทบาทสำคัญทำให้เกิดรูปแบบของ “ครัวเรือนข้ามพรมแดน” (transnational household) อันหมายถึง ครอบครัวที่มีสมาชิกทั้งที่อาศัยอยู่ภายใต้ชายคาเดียวกัน และผู้ที่อพยพไปอยู่ยังประเทศอื่น โดยที่ต่างฝ่ายต่างยังคงรักษาสายสัมพันธ์และดูแลซึ่งกันและกันทั้งในรูปแบบวัตถุและไม่ใช่วัตถุ และผู้อพยพเหล่านี้สามารถมีตัวตนอยู่ได้ทั้งในที่ที่พวกเขาอยู่อาศัยในปัจจุบันและที่ที่พวกเขาจากมา หรือ ทั้ง “ที่นี่” และ “ที่นั่น” (“here” and “there”) ไปพร้อมๆ กัน

การสื่อสารข้ามพรมแดนของผู้อพยพสตรีชาวอิหร่าน และข้อสังเกตเรื่องความเหลื่อมล้ำ

เช่นเดียวกับงานศึกษาชิ้นที่แล้ว การศึกษานี้สนับสนุนข้อค้นพบที่ว่า การสื่อสารมีบทบาทช่วยให้ผู้อพยพไม่ต้องตัดขาดจากครอบครัวที่พวกเขาทิ้งไว้ข้างหลัง และนอกจากนั้น ก็ยังได้ตั้งคำถามต่อไปอีกว่า ปัจจัยเรื่องเพศมีผลหรือไม่ อย่างไร ต่อการสื่อสารข้ามแดนหรือรูปแบบของครอบครัวข้ามพรมแดนดังกล่าว ในงานที่ชื่อ A Study of Transnational Communication Among Iranian Migrant Women in Australia โดย Sahel Farshbaf Shaker (2017) นำเสนอผลการศึกษาในกลุ่มผู้อพยพสตรีชาวอิหร่านในประเทศออสเตรเลีย โดยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 25 คน ทั้งหมดเป็นชาวอิหร่านเพศหญิงที่อพยพมาอยู่ที่ประเทศออสเตรเลียเป็นเวลา 3-4 ปี

การศึกษพบว่า ผู้อพยพสตรีชาวอิหร่านในออสเตรเลียและครอบครัวของพวกเขาใช้การสื่อสารหลากหลายรูปแบบในการติดต่อสื่อสาร

ประจำวันระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็นโทรศัพท์มือถือ โทรศัพท์บ้าน และสื่อออนไลน์โดยมักเลือกใช้โปรแกรมสนทนาด้วยวิธีใดที่ช่วยให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิดในแง่อารมณ์และความรู้สึกระหว่างกัน ทั้งนี้กลุ่มผู้อพยพมักเป็นกลุ่มคนแรกๆ ที่ให้ความสนใจทดลองใช้เทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารใหม่ๆ และมีแนวโน้มที่จะเปิดรับรูปแบบการติดต่อสื่อสารใหม่ๆ รวดเร็วกว่ากลุ่มผู้ที่ไม่ใช่ผู้อพยพ เนื่องจากความต้องการที่จะติดต่อกับครอบครัวหรือญาติที่อยู่ในประเทศบ้านเกิดของตน

อย่างไรก็ดี ในการติดต่อสื่อสารข้ามพรมแดนนั้น ตัวแปรสำคัญประการหนึ่งก็คือ สภาพการณ์การสื่อสารในประเทศบ้านเกิดของผู้อพยพ อาทิ การเข้าถึงและคุณภาพของอินเทอร์เน็ต และความทันสมัยของอุปกรณ์ในการสื่อสาร ดังเช่น กรณีของการศึกษาในที่ความไม่เสถียรของสัญญาณอินเทอร์เน็ตในประเทศอิหร่าน ทำให้ผู้อพยพชาวอิหร่านในออสเตรเลียไม่สามารถติดต่อครอบครัวของพวกเขาได้สะดวกมากนัก บางครั้งหากไม่สามารถติดต่อผ่านโปรแกรมที่ต้องใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ พวกเขาจึงต้องใช้โทรศัพท์ทางไกลซึ่งมีค่าใช้จ่ายที่สูงกว่า นอกจากนี้ ความรู้ในเรื่องเทคโนโลยีและความสามารถในการใช้อุปกรณ์สื่อสารก็คืออีกหนึ่งปัจจัยที่ต้องพิจารณา โดยเฉพาะในกรณีผู้สูงอายุเช่นพ่อแม่ของผู้อพยพที่มักขาดความรู้ในเรื่องเทคโนโลยีการสื่อสาร และมักทำให้เกิดความลำบากต่อการรักษาความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนระหว่างสมาชิกของครอบครัว

สำหรับประเด็นเรื่องเพศสภาพนั้น การศึกษาชี้ว่า การสื่อสารข้ามพรมแดนของผู้อพยพชาวอิหร่านมีปัจจัยเรื่องความเป็นหญิงและความเป็นชายเข้ามาเกี่ยวข้อง กล่าวคือ ครอบครัวชาวอิหร่านมีความคาดหวังว่า

ลูกสาวต้องมีบทบาทเป็นผู้ดูแลคนในครอบครัว โดยเฉพาะพ่อแม่ ดังนั้น แม้ในกรณีที่พวกเขาย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในประเทศอื่น พวกเธอก็ยังคงมีความรู้สึกถึงหน้าที่ความรับผิดชอบดังกล่าว และทำให้ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีการสื่อสารเพื่อติดต่อกับพ่อแม่ที่อยู่หอรั้นทุกวันหรือเกือบทุกวัน และส่วนใหญ่มักรวมไปถึงพ่อแม่ของสามีของพวกเธอด้วย ในขณะที่บางครั้งฝ่ายสามีของพวกเธอเองกลับไม่ได้ติดต่อกับพ่อแม่ของตนเองมากนักเสียด้วยซ้ำ ทั้งนี้ หนึ่งจุดประสงค์สำคัญของการติดต่อสื่อสารกับพ่อแม่ในบ้านเกิดก็คือเรื่องสุขภาพและความเป็นอยู่ ดังนั้น ในกรณีที่เทคโนโลยีเคื้ออำนวยความสะดวกพหุหลายคนจึงมักเลือกใช้การติดต่อสื่อสารผ่านวิดีโอ (video call) เพื่ออย่างน้อยจะได้เห็นด้วยสายตาตัวเองว่าพ่อแม่ของตนไม่ได้กำลังเจ็บป่วยหรือมีปัญหาสุขภาพที่ร้ายแรง

หนึ่งในข้อสังเกตที่น่าสนใจในการศึกษาชิ้นนี้คือ การสื่อสารข้ามพรมแดนนั้น แม้ในด้านหนึ่ง อาจมีผลดีที่เป็นเหมือนเครื่องมือช่วยให้ผู้อพยพก้าวข้ามความรู้สึกโดดเดี่ยวและแปลกแยก รวมทั้งช่วยสนองความต้องการที่จะรักษาความใกล้ชิดระหว่างสมาชิกของครอบครัว แต่ในอีกด้านหนึ่ง มันก็อาจส่งผลเสียต่อกระบวนการปรับตัวเข้าสู่สังคมใหม่ของผู้อพยพ ทำให้ปรับตัวได้ช้าลง หรือชะลอการก่อตัวของความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหม่ และสำหรับกรณีผู้อพยพสตรี เนื่องจากในหลายๆ วัฒนธรรม พวกเธอในฐานะลูกสาว น้องสาว หรือภรรยา มักถูกคาดหวังให้เป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุในครอบครัว ทำให้พวกเธอต้องติดต่อสื่อสารข้ามแดนบ่อยครั้งและในปริมาณที่มากกว่าผู้อพยพกลุ่มอื่น ในแง่นี้จึงถือว่าเป็นความเหลื่อมล้ำทางเพศที่เกิดขึ้นภายใต้สถานการณ์การอพยพข้ามแดนที่สัมพันธ์กับการสื่อสาร

การใช้สื่อของผู้อพยพชาวเวเนซุเอล่ากับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ข้ามพรมแดน

นอกจากบทบาทของสื่อในมิติของครอบครัวแล้ว สำหรับผู้อพยพบางกลุ่ม การมีส่วนร่วมทางการเมืองและสังคมในประเทศบ้านเกิดของตนผ่านการใช้สื่อก็เป็นหนึ่งในสายสัมพันธ์ข้ามพรมแดนระหว่างพวกเขากับสถานที่ที่พวกเขาละทิ้งไว้เบื้องหลัง ดังเช่นการศึกษาเรื่อง "A Foot in Both Worlds": Transnationalism and Media Use Among Venezuelan Immigrants in South Florida โดย Moses Shumow (2010) ซึ่งศึกษาการใช้สื่อของผู้อพยพชาวเวเนซุเอล่าในเซาท์ฟลอริดา ประเทศสหรัฐอเมริกา ด้วยวิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณา ร่วมกับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 10 คน

ผู้อพยพชาวเวเนซุเอล่าจำนวนมากในสหรัฐอเมริกาต้องละทิ้งถิ่นฐานและเดินทางออกจากประเทศของตนเองจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990 โดยพวกเขาส่วนใหญ่ยังคงเฝ้าติดตามความเคลื่อนไหวของรัฐบาล และข่าวสารเหตุการณ์ประจำวันที่เกิดขึ้นในเวเนซุเอล่า การศึกษานี้ช่วยยืนยันว่า สื่อและเทคโนโลยีการสื่อสารในปัจจุบันมีบทบาทสำคัญสำหรับผู้อพยพในแง่การสนองตอบความต้องการที่จะคงความสัมพันธ์ข้ามแดนกับประเทศบ้านเกิดของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุยผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์กับสมาชิกในครอบครัว การคอยติดตามหนังสือพิมพ์หรือสื่อต่างๆ ที่มาจากประเทศเวเนซุเอล่า การเขียนบล็อก และการเข้าร่วมกลุ่มเฟซบุ๊กของชุมชนชาวเวเนซุเอล่าที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศ

ประเด็นที่น่าสนใจจากงานศึกษาชิ้นนี้คือ แม้กระทั่งในกลุ่มผู้อพยพกลุ่มเดียวกัน การใช้สื่อของพวกเขาที่มีความหลากหลายขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น สำหรับผู้อพยพที่ออกนอกประเทศของตนเองด้วยความไม่สมัครใจหรือมีความเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง การใช้สื่อข้ามแดนมักมีความเข้มข้น สื่อมักถูกใช้ในการติดตามสถานการณ์ภายในประเทศเพื่อให้พวกเขาจะรู้ว่าตนเองจะสามารถกลับบ้านเกิดได้หรือไม่ ขณะที่ผู้อพยพที่เดินทางออกมาด้วยความสมัครใจ และมีเครือข่ายทางสังคมในประเทศใหม่รองรับอยู่แล้ว การใช้สื่อข้ามแดนของพวกเขาก็มักเป็นเพียงเพื่อติดตามข่าวสารทั่วไป หรือเพื่อติดต่อแค่กับกลุ่มคนใกล้ชิดเป็นหลัก นอกจากนั้น อาจมีความสนใจที่จะเปิดรับสื่อของประเทศที่ตนเข้ามาอยู่มากกว่า เพื่อให้ตนเองสามารถปรับตัวเข้าสู่สังคมใหม่ได้ สำหรับปัจจัยอื่นๆ ที่อาจส่งผลต่อรูปแบบการใช้สื่อของผู้อพยพก็เช่น ระยะเวลาในการเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศใหม่ ประสบการณ์ที่พวกเขามีต่อการย้ายถิ่น สถานภาพทางเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์กับชุมชนใหม่ที่พวกเขา้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน

นอกจากนั้น การศึกษาชิ้นนี้ยังชี้ให้เห็นถึงลักษณะของผู้อพยพที่มีความตื่นตัวในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในประเทศบ้านเกิดของตนว่าคนกลุ่มนี้มักไม่เพียงใช้สื่อหรือเทคโนโลยีการสื่อสารเพื่อรักษาความสัมพันธ์หรือรับรู้ข่าวสารจากประเทศของตนเองเท่านั้น แต่มักเป็นกลุ่มที่อาจเรียกว่า media literate immigrants หรือ ผู้อพยพผู้รู้ทันสื่อ นั่นคือพวกเขาจะเปิดรับสื่อที่หลากหลาย มีการเปรียบเทียบมุมมองจากสื่อต่างๆ และจะระแวดระวังและคอยตั้งคำถามกับความจริงที่น่าเสนอผ่านสื่อ โดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับการเมืองในประเทศของตนเอง

แรงงานข้ามชาติในประเทศไทยกับการใช้สื่อเพื่อรักษาความสัมพันธ์กับชุมชนบ้านเกิด

จากการสำรวจงานศึกษาเกี่ยวกับผู้อพยพในประเทศไทย สิ่งที่พบคือปรากฏการณ์เกี่ยวกับการใช้สื่อและการสื่อสารข้ามแดนของผู้อพยพยังไม่ได้ถูกสนใจศึกษามากนักจากนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ โดยเท่าที่สืบค้นได้ จะพบการศึกษาบางส่วนที่มีประเด็นการใช้สื่อของผู้อพยพสอดแทรกอยู่โดยมักเป็นงานที่มุ่งทำความเข้าใจรูปแบบการใช้ชีวิตของผู้อพยพโดยภาพรวม ดังตัวอย่างบทความ 2 ชิ้น ได้แก่ รูปแบบการสื่อสารและการรับรู้อัตลักษณ์ของคนมอญข้ามถิ่นในจังหวัดสมุทรสาคร โดย สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง (2561) และ ความสัมพันธ์ข้ามชาติของแรงงานลาวในจังหวัดขอนแก่น โดย ภัทรา วรลักษณ์ และมณีนัย ทองอยู่ (2560)

การศึกษาพบว่า การสื่อสารมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของแรงงานข้ามชาติทั้ง 2 กลุ่ม โดยในกรณีของชาวมอญ นอกจากการใช้สื่อเพื่อติดต่อสื่อสารกับผู้อพยพด้วยกันในประเทศไทยแล้ว พวกเขายังมีการเปิดรับสื่อจากประเทศบ้านเกิดของตนเอง โดยเฉพาะการติดตามข่าวสารจากสำนักข่าวออนไลน์ซึ่งมีการนำเสนอเป็นภาษามอญ นอกจากนั้น ที่สำคัญ แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ยังมีการติดต่อกลับไปยังครอบครัวและคนรู้จักในประเทศเมียนมา โดยมักเป็นการติดต่อผ่านช่องทางของสื่อสังคมออนไลน์ เนื่องจากค่าใช้จ่ายถูก และในปัจจุบันอินเทอร์เน็ตในเขตรัฐมอญค่อนข้างจะมีคุณภาพสัญญาณที่ดี สำหรับแรงงานชาวมอญเหล่านี้ การที่สามารถติดต่อกลับไปยังบ้านเกิดได้อย่างสม่ำเสมอเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พวกเขาทำงานในประเทศไทยด้วยความสบายใจ ไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับครอบครัวที่อยู่ทางบ้าน นอกจากนั้น การสื่อสารดังกล่าวยังช่วย

ให้แรงงานเหล่านี้สามารถรักษาและแสดงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนเอง
เสมือนหนึ่งว่าตนยังใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านเกิดอีกด้วย

สำหรับกลุ่มแรงงานชาวลาวในขอนแก่นนั้น การโทรศัพท์ทาง
ไกลข้ามประเทศเป็นช่องทางการสื่อสารที่นิยมใช้เพื่อติดต่อกับครอบครัว
ในบ้านเกิดของตนเอง โดยส่วนใหญ่จะโทรกลับบ้านทุกอาทิตย์ อาทิตย์
ละ 2-3 ครั้ง โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการสื่อสารข้ามแดนก็เช่น เพศ กล่าวคือ
แรงงานเพศหญิงจะมีการสื่อสารมากกว่าแรงงานเพศชาย และสถานภาพ
สมรส โดยแรงงานที่แต่งงานแล้วและมีลูกหลานอยู่ที่บ้าน จะมีความถี่ใน
การสื่อสารข้ามแดนมากกว่าแรงงานที่มีสถานภาพโสด โดยส่วนใหญ่ฝ่าย
แรงงานในประเทศไทยจะเป็นคนโทรกลับไปลาว เนื่องจากราคาถูกกว่า
การโทรจากลาวมาที่ไทยมากกว่า 1 เท่าตัว และเช่นเดียวกับกลุ่มแรงงาน
ชาวมอญจากประเทศเมียนมาที่กล่าวถึงข้างต้น การสื่อสารข้ามแดนของ
กลุ่มแรงงานข้ามชาตินี้ทำให้พวกเขาสามารถติดตามเหตุการณ์ข่าวสาร
ในครอบครัวหรือชุมชนของตนเอง และช่วยลดความกังวล รวมทั้งทำให้
สามารถทำหน้าที่ในบทบาทของตนเองแม้ว่าจะไม่ได้อยู่ที่บ้านเกิด เช่น
การดูแลพ่อแม่โดยการเฝ้าถามทุกข์สุขและความต้องการต่างๆ หรือกระทั่ง
การวางแผนทำการเกษตร ตลอดจนการทำบุญ นอกจากนี้ การศึกษานี้ยัง
พบว่า มีแรงงานชาวลาวบางส่วนได้กลายเป็นผู้ประกอบการข้ามชาติ โดย
การหารายได้เสริมจากการค้าขายหรือให้บริการต่างๆ แก่แรงงานชาวลาว
ด้วยกันเอง และหนึ่งในบริการที่เกิดขึ้นก็คือ การให้บริการเติมเงินโทรศัพท์
มือถือ โดยธุรกิจที่เกิดขึ้นนี้ก็คือสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการในการ
ติดต่อสื่อสารข้ามพรมแดนของแรงงานเหล่านี้นั่นเอง

สรุป

บทความวิชาการนี้มีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอการใช้แนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดน (Transnationalism) ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพย้ายถิ่นกับการสื่อสาร โดยการย้ายถิ่นฐานข้ามพรมแดนประเทศนั้นนับเป็นปรากฏการณ์ที่มีความสำคัญและส่งผลกระทบต่อชีวิตทางสังคมของผู้คนจำนวนมาก ทั้งตัวผู้อพยพจำนวนมากหลายล้านคนในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงญาติพี่น้อง ครอบครัว และผู้คนในชุมชนต้นทางของผู้อพยพย้ายถิ่น ตลอดจนผู้คนในประเทศปลายทางหรือสังคมที่ผู้อพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งรกรากอยู่

การมองความสัมพันธ์สามเส้าระหว่างตัวผู้อพยพ ประเทศต้นทาง และประเทศปลายทางข้างต้นนั้นนับว่าเป็นการมองปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นด้วยเลนส์ของแนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดน อันเป็นแนวคิดที่มีบทบาทในแวดวงการศึกษา (migration studies) นับแต่ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา ข้อเสนอสำคัญของแนวคิดนี้ก็คือ การที่ผู้อพยพที่ไม่ได้มีตัวตนอยู่เพียงแคในสังคมที่ตนเองตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน หากแต่ยังคงมีการติดตาม ติดต่อกันไปถึงเข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในประเทศบ้านเกิดของตนเองอย่างสม่ำเสมอ โดยกิจกรรมและความสัมพันธ์ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะทะลุผ่านพรมแดนนั้นได้ก่อให้เกิดลักษณะชุมชนแบบใหม่ที่เรียกว่า ชุมชนข้ามพรมแดน (transnational community) ทั้งนี้ ชุมชนข้ามพรมแดนมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับพัฒนาการของการคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสารที่รวดเร็ว ซึ่งช่วยให้ผู้อพยพสามารถคงสายสัมพันธ์ข้ามพรมแดนกับสังคมบ้านเกิดของตนได้เข้มข้นและสะดวกมากยิ่งขึ้น ทำให้ประเด็นเกี่ยวกับการใช้สื่อและบทบาทของการสื่อสารในบริบทของผู้อพยพข้ามแดนได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะในยุคที่ภูมิทัศน์สื่อเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง

จากในอดีตจากการเติบโตและแพร่หลายของเทคโนโลยีดิจิทัล อินเทอร์เน็ต และสื่อสังคมออนไลน์

ทั้งนี้ จากการสำรวจงานศึกษาทางวิชาการ พบว่า ในประเทศไทย ประเด็นการใช้สื่อหรือการสื่อสารในบริบทของกลุ่มคนที่อพยพย้ายถิ่นข้ามแดนนั้นยังไม่ได้ได้รับความสนใจในการศึกษามากนัก ทั้งที่ประเทศไทยเองมีผู้อพยพจากประเทศอื่นเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ดังเช่นการสำรวจในปี พ.ศ.2558 ที่ระบุว่า มีแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านอยู่ในไทยมากถึง 4.55 ล้านคน และนับเป็นหนึ่งใน 20 ประเทศที่มีการเพิ่มประชากรแรงงานข้ามชาติสูงที่สุดในโลก (“วิจัย สกว. ชี้ “คนไทยย้ายถิ่น” ส่งเงินกลับไทยแสนล้าน,” 2560) และจากข้อมูลการสำรวจสำมะโนประชากรครั้งล่าสุดในปี พ.ศ.2553 แสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยมีความหลากหลายของชาวต่างชาติที่อพยพเข้ามาเป็นอย่างมาก นั่นคือมีถึง 179 ชาติทั่วโลก โดยนอกจากกลุ่มแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ เมียนมา กัมพูชา และลาว ชาวต่างชาติกลุ่มอื่นๆ ที่อยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมากก็ได้แก่ จีน สหราชอาณาจักร ญี่ปุ่น อินเดีย สหรัฐอเมริกา เยอรมนี และฝรั่งเศส รวมไปถึงผู้ที่ไร้สัญชาติอีกไม่น้อย (ปัทมา ว่าพัฒนางศ์, 2558)

ในสภาพการณ์เช่นนี้ ประเทศไทยจึงนับเป็นสนามที่เอื้อต่อการศึกษเกี่ยวกับผู้อพยพข้ามแดน และมีประเด็นมากมายที่สามารถหยิบยกขึ้นมาศึกษาได้ โดยเฉพาะสำหรับนักวิชาการด้านนิเทศศาสตร์ จากการทบทวนและสำรวจการศึกษาซึ่งนำแนวคิดสนามสังคมข้ามพรมแดนมาใช้ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพกับการใช้สื่อ ทำให้เห็นว่าประเด็นการศึกษานี้สามารถเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับการสื่อสารในสังคมโลกาภิวัตน์ หรือกล่าวอย่างเจาะจงคือ โลกาภิวัตน์จากข้างล่าง

(globalization from below) นั่นคือ การที่คนตัวเล็กๆ หรือกลุ่มคนที่ไม่มีความอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองมากนัก พยายามใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีและรูปแบบการสื่อสารที่หลากหลายเพื่อก้าวข้ามข้อจำกัดทั้งในแง่ระยะทางและอำนาจของพรมแดนของรัฐ นอกจากนี้ ยังถือเป็นการเปิดประเด็นที่จะสามารถต่อยอดในการค้นคว้าถึงบทบาทของการสื่อสารในบริบทหรือสถานการณ์ที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น ทั้งที่เกี่ยวกับสถาบันครอบครัว การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อทำให้เกิดองค์ความรู้ในด้านการสื่อสารเพื่อให้สามารถทำความเข้าใจสังคมในยุคปัจจุบันที่ประชากรจำนวนมากมีความเคลื่อนไหวและไม่ได้ผูกตัวเองอยู่กับพื้นที่และสังคมของรัฐชาติเพียงหนึ่งเดียวอีกต่อไป

บรรณานุกรม

- ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ (2558). ชาวต่างชาติในเมืองไทยเป็นใครบ้าง?. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. เข้าถึงจาก http://www.ms.ipsr.mahidol.ac.th/ConferenceXI/article2558_detail.php?article_id=28
- ภัทรา วรลักษณ์ และมณีนัย ทองอยู่ (2560). ความสัมพันธ์ข้ามชาติของแรงงานลาวในจังหวัดขอนแก่น. *Journal of Mekong Societies*, 13(1), 149-170. เข้าถึงจาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/84930>
- วิชัย สก. ชี “คนไทยย้ายถิ่น” ส่งเงินกลับไทยแสนล้าน (22 ธันวาคม 2560). สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. เข้าถึงจาก <https://www.trf.or.th/international-relations-news/11741-situation-of-migration-and-protection-of-thai-people-aboard>
- สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง (2561). รูปแบบการสื่อสารและการรับรู้อัตลักษณ์ของคนมอญข้ามถิ่นในจังหวัดสมุทรสาคร. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 26(52), 71-95. เข้าถึงจาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/husojournal/article/view/146057>
- อุษามาศ เสียมภักดี (2562). การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ พัฒนาการและแนวคิด. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- Benarrosh-Orsoni, N. (2016). Phones, small talk and disputes: Transnational communications and community cohesion among Roma migrants in the outskirts of Paris. *Revue Européenne Des Migrations Internationales*, 32(1), 147–163. doi: 10.4000/remi.7698
- Chummuangpak M. (2015). *Media practices, displacement and transnationalism: media of and by Karen refugees from Burma* (Unpublished doctoral dissertation). La Trobe University, Bundoora, Victoria
- Faist, T., Fauser, M., & Reisenauer, E. (2013). *Transnational migration*. Oxford, England: Wiley.
- Georgiou, M. (2006). *Diaspora, identity and the media: Diasporic transnationalism and mediated spatialities*. Cresskill, N.J: Hampton Press.
- Glick Schiller, N., Basch, L.G., & Blanc-Szanton, C. (Eds.). (1992). Towards a transnational perspective on migration: Race, class, ethnicity, and nationalism reconsidered. New York, N.Y.: New York Academy of Sciences.
- International Organization for Migration. (2018). *World Migration Report 2018*. Retrieved from <https://www.iom.int/wmr/world-migration-report-2018>.

- Johnson, M. A. (2010). Incorporating self-categorization concepts into ethnic media research. *Communication Theory*, 20(1), 106-118. doi: 10.1111/j.1468-2885.2009.01356.x
- Park, R. E. (1922). *The immigrant press and its control*. New York: Harper & Brothers.
- Sahel Farshbaf Shaker (2018). A Study of Transnational Communication Among Iranian Migrant Women in Australia, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 16(3), 293-312, DOI: 10.1080/15562948.2017.1283078
- Shumow, M. (2010). "A Foot in Both Worlds": Transnationalism and media use among Venezuelan Immigrants in South Florida. *International Journal of Communication*, 4, 377-339. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edb&AN=51893344&site=eds-live>
- Vertovec, S., & Cohen, R. (1999). *Migration, diasporas and transnationalism*. Cheltenham, England: Elgar.
- Viswanath, K., & Arora, P. (2000). Ethnic media in the United States: An essay on their role in integration, assimilation, and social control. *Mass Communication and Society*, 3(1), 39-56. doi: 10.1207/S15327825MCS0301_03

Bibliography

- Benarrosh-Orsoni, N. (2016). Phones, small talk and disputes: Transnational communications and community cohesion among Roma migrants in the outskirts of Paris. *Revue Européenne Des Migrations Internationales*, 32(1), 147–163. doi: 10.4000/remi.7698
- Chummuangpak M. (2015). *Media practices, displacement and transnationalism: media of and by Karen refugees from Burma* (Unpublished doctoral dissertation). La Trobe University, Bundoora, Victoria
- Faist, T., Fauser, M., & Reisenauer, E. (2013). *Transnational migration*. Oxford, England: Wiley.
- Georgiou, M. (2006). *Diaspora, identity and the media: Diasporic transnationalism and mediated spatialities*. Cresskill, N.J: Hampton Press.
- Glick Schiller, N., Basch, L.G., & Blanc-Szanton, C. (Eds.). (1992). *Towards a transnational perspective on migration: Race, class, ethnicity, and nationalism reconsidered*. New York, N.Y.: New York Academy of Sciences.
- International Organization for Migration. (2018). *World Migration Report 2018*. Retrieved from <https://www.iom.int/wmr/world-migration-report-2018>.

- Johnson, M. A. (2010). Incorporating self-categorization concepts into ethnic media research. *Communication Theory*, 20(1), 106-118. doi: 10.1111/j.1468-2885.2009.01356.x
- Park, R. E. (1922). *The immigrant press and its control*. New York: Harper & Brothers.
- Sahel Farshbaf Shaker (2018). A Study of Transnational Communication Among Iranian Migrant Women in Australia, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 16(3), 293-312, DOI: 10.1080/15562948.2017.1283078
- Shumow, M. (2010). "A Foot in Both Worlds": Transnationalism and media use among Venezuelan Immigrants in South Florida. *International Journal of Communication*, 4, 377-339. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edb&AN=51893344&site=eds-live>
- Sujitra Plianroong (2018). Communicative patterns and identity perception amongst Mon migrants in Samutsakhon Province. *Journal of Humanities and Social Sciences*. 26(52), 71-95. Retrieved from <https://www.tci-thaijo.org/index.php/huso-journal/article/view/146057> (In Thai)

TSRI points out “Thai migrants” send home hundred billion baht (2017, December 22). Thailand Science Research and Innovation. Retrieved from <https://www.trf.or.th/international-relations-news/11741-situation-of-migration-and-protection-of-thai-people-aboard> (In Thai)

Usamard Siampukdee (2019). *International migration: development and concept*. Nontaburi: Sukhothai Thammathirat Open University. (In Thai)

Vapattanawong P. (2015). *Who are foreigners in Thailand?*. Institute for Population and Social Research, Mahidol University. Retrieved from http://www.ms.ipsr.mahidol.ac.th/ConferenceXI/article2558_detail.php?article_id=28 (In Thai)

Vertovec, S., & Cohen, R. (1999). *Migration, diasporas and transnationalism*. Cheltenham, England: Elgar.

Viswanath, K., & Arora, P. (2000). Ethnic media in the United States: An essay on their role in integration, assimilation, and social control. *Mass Communication and Society*, 3(1), 39-56. doi: 10.1207/S15327825MCS0301_03

Woralak, P., & Thongyou, M. (2017). Transnational relations of Lao migrant workers in Khon Kaen. *Journal of Mekong Societies*, 13(1), 149-170. Retrieved from <https://www.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/84930> (In Thai)